

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.7 : 657.63

ДЖУЛІЙ Л. В., ПОДОКОПНА О. Я.
Хмельницький національний університет

**ОЦІНКА СИСТЕМИ КОМПЛАЄНС ЯК НАПРЯМУ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ
ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ БАНКУ**

У статті висвітлено сутність поняття "комплаєнс", наведено формулювання визначення терміну "ризик-комплаєнс". Розглянуто систему комплаєнсу банку, її організаційну структуру та принципи функціонування. Досліджено особливості взаємодії служби внутрішнього аудиту банку та підрозділу, що здійснює комплаєнс-управління в банку. Виокремлено та проаналізовано напрями оцінки діяльності підрозділів з управління комплаєнс-ризиками службою внутрішнього аудиту в банку. Обґрунтована необхідність розробки та впровадження теоретичних та методичних рекомендацій щодо проведення оцінки внутрішнім аудитом банку системи комплаєнсу.

Ключові слова: комплаєнс, внутрішній аудит, система комплаєнсу, комплаєнс-ризик.

DZHULIY L.V., PODOKOPNA O. Y.
Khmelnitsky National University

**EVALUATION OF COMPLIANCE SYSTEM AS A DIRECTION OF INTERNAL
AUDIT SERVICE ACTIVITY IN THE BANK**

In the article considered the essence of the concept of "compliance", provided the definition of "risk-compliance". It considered a compliance system in the bank, its organizational structure and principles of operation. It investigated special aspects of interaction of internal audit service and department that brings a compliance-management into effect in the bank. It singled out and analyzed trends evaluation the activity of departments a compliance-risk management by internal audit service in the bank. It made a strong case for development and implementation theoretical and methodological recommendations evaluation of compliance system by internal audit services in the bank. The goal of research is investigation the essence of the concept of "compliance" and the isolation and analysis of the main areas of the compliance system assessment.

Keywords: compliance, internal audit, compliance system, compliance-risk.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день вагоме місце у сфері управління банківськими ризиками посідають ризики, які важко піддаються кількісному аналізу та оцінці, і становлять серйозну загрозу для діяльності банків. До таких ризиків відносять ризик втрати ділової репутації та іміджу банком, ризики, які носять політико-правовий характер, операційний ризик, стратегічний ризик, ризики форс-мажорних обставин тощо. Проте, кількість таких ризиків постійно зростає, і у відповідь на це провідні світові фінансові установи розробляють нові підходи та впроваджують сучасні методи управління банківськими ризиками. Відповідно, у світовій практиці ризик-менеджменту визначено новий вид ризику – «ризик-комплаєнс», що об'єднує в собі зазначені нами вище ризики. У зв'язку із цим в банківських установах виділяється окремий напрям діяльності та служба комплаєнсу, а постійний контроль її функціонування покладається на службу внутрішнього аудиту банку.

Але на сучасному етапі розвитку банківської системи у більшості українських банків внутрішній аудит обмежується лише контролем правильності ведення бухгалтерського обліку й відповідності вимогам зовнішніх і внутрішніх нормативних документів, а також здійсненням комплексних перевірок філій. В той час у світовій банківській практиці головна місія внутрішнього аудиту визначається як сприяння банку в досягненні поставлених цілей шляхом всебічної оцінки внутрішніх систем управління, ризик-менеджменту і контролю, надання рекомендацій з підвищення їх ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд теоретичних і практичних основ взаємодії внутрішнього аудиту із системою комплаєнс в банку свідчить про актуальність та необхідність вивчення цього питання вітчизняними науковцями. Багато авторів у своїх роботах розглядають проблеми функціонування системи комплаєнс та роботи служби внутрішнього аудиту банку. Так, питанням комплаєнсу в банку присвячені роботи К. Г. Гончарової, Л. Л. Калініченко, М. Е. Хуторної, А. Л. Цуцяк та ін., а проблематиці внутрішнього аудиту в банках – О. І. Киреева, Н. П. Шульга, М. П. Кравець та ін. Тому, зважаючи на те, що ефективність системи комплаєнс, як складової управління банківськими ризиками, залежить не лише від її організації, але і від запровадження контролю за її функціонуванням та її взаємодією із внутрішнім аудитом, актуальність проведення подальших досліджень полягає в напрями розробки науково-методичних рекомендацій запровадження системи комплаєнс у вітчизняну практику.

Метою статті є дослідження сутності поняття «комплаєнс» та виокремлення і аналіз основних напрямів оцінки функціонування системи комплаєнс.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплаєнс у перекладі з англійської мови (compliance) – означає згоду, відповідність, погодження. Термін комплаєнс утворився з дієслова «to comply», що перекладається як відповідати [7, с. 113].

Термін «комплаєнс» є новим для української банківської сфери, і його економічний зміст трактується по-різному. На думку фахівців Міжнародної асоціації комплаєнсу (International Compliance Association), категорія комплаєнс описує здатність діяти відповідно до закону, набору правил та норм або встановлених вимог і внутрішніх процедур [7, с. 113].

Відповідно до Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України комплаєнс – це дотримання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх документів банку, у тому числі процедур [6].

Призначення системи комплаєнс полягає в ідентифікації, аналізі та управлінні комплаєнс-ризиками. Комплаєнс-ризик – це ризик юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати репутації внаслідок невиконання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх інструктивних документів банку, у тому числі процедур [6].

На сьогодні, комплаєнс-ризик набуває особливого значення для банківських інституцій України, адже вдала модель управління комплаєнс-ризиками забезпечує високий рівень репутації банку, що на сьогодні підвищує його інвестиційну привабливість й довіру клієнтів. А сама система комплаєнс представляє собою вагомий складовий елемент внутрішнього контролю банківської інституції.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, систему комплаєнс формують наступні підрозділи.

1. Спостережна рада банку – відповідає за здійснення нагляду за управлінням комплаєнс-ризиком. Вона затверджує політику банку з дотримання законодавства та внутрішніх процедур банку, у тому числі положення про систему комплаєнс у банку. Спостережна рада або її комітет повинні принаймні щороку оцінювати ефективність дотримання законодавства України та внутрішніх процедур у банку.

2. Правління банку – відповідальне за безпосереднє дотримання законодавства та внутрішніх процедур, розробляє політику банку з дотримання законодавства та внутрішніх процедур, забезпечує її реалізацію та звітує перед спостережною радою за управлінням комплаєнс-ризиком. У разі недотримання цієї політики правління банку має забезпечити вжиття запобіжних або дисциплінарних заходів. Принаймні, правління банку щороку визначає і проводить оцінку основних комплаєнс-ризиків і планів управління ними.

3. «Комплаєнс-відділ» або «служба комплаєнс» (за рішенням самого банку). Обов'язки таких відділів можуть виконувати і працівники різних підрозділів. Якщо відповідальність розподілена між кількома підрозділами, кожен підрозділ повинен чітко розуміти, які саме функції покладені на нього. Між головою правління і кожним підрозділом банку мають бути налагоджені зв'язки (у тому числі з питань надання консультацій та обміну необхідною інформацією), достатні для ефективного функціонування системи комплаєнс [3, с. 30].

Система комплаєнс базується на принципах, визначених Базельським комітетом з банківського нагляду в документі «Комплаєнс і його функції в банках» [1, с. 29]:

1. Відповідальність спостережної ради за загальний контроль, яка затверджує політику банку щодо системи комплаєнс, програму комплаєнс тощо.

2. Відповідальність за ефективне управління комплаєнс-ризиком банку.

3. Відповідальність за створення політики комплаєнс, за забезпечення її дотримання та надання звітів з управління комплаєнс-ризиком.

4. Відповідальність за створення постійної та ефективної системи комплаєнс в рамках політики комплаєнс банку.

5. Незалежність особи або структурного підрозділу, що відповідає за комплаєнс в банку.

6. Забезпечення відповідальної особи або підрозділу всіма необхідними ресурсами для виконання функцій комплаєнс.

7. Функції та зобов'язання комплаєнс-системи мають бути чітко визначеними.

8. Взаємодія з внутрішнім аудитом – діяльність комплаєнс підлягає перевірці службою внутрішнього аудиту на регулярній основі.

9. Структура та обов'язки функцій комплаєнс повинні відповідати законодавчим та нормативним вимогам, правилам і визначеним принципам.

10. Аутсорсинг – можливе залучення аутсорсингу для вирішення окремих завдань комплаєнсу, але вони повинні бути під відповідним контролем з боку керівника комплаєнс та топ-менеджменту банку.

Окремим принципом Базельської комісії виділяється взаємодія системи комплаєнсу з внутрішнім аудитом в частині оцінки останнім ефективності діяльності встановленої системи. На необхідності періодичної оцінки ефективності діяльності системи комплаєнс внутрішніми аудитором банку наголошують також і Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, в яких акцентується увага на створенні окремої методології такої перевірки.

Внутрішній аудит – це незалежна, об'єктивна діяльність з надання впевненості та консультаційних послуг щодо оцінки систем та процесів банку, що має приносити користь банку та покращувати його діяльність [5]. Більш розширене визначення внутрішнього аудиту надає Міжнародний інститут внутрішніх аудиторів (Institute of Internal Auditors, USA), який визначає його як «діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, що направлені на вдосконалення діяльності організації. Внутрішній

аудит допомагає досягати поставлених цілей, використовувати систематизований і послідовний підхід до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю і корпоративного управління».

Однією із функцій служби внутрішнього аудиту, згідно з Положенням про організацію внутрішнього аудиту в банках України, є оцінка діяльності підрозділів з управління ризиками та комплаєнс-ризиків, комітетів, що створені банком та якості звітів про ризики, що надаються раді та правлінню банку [5].

На нашу думку вказана функція має реалізовуватися службою внутрішнього аудиту за такими напрямами:

- оцінка комплаєнс-ризиків з огляду на дотримання законодавства та досягнення стратегічних цілей банку;
- перевірка ефективності системи комплаєнс та діяльності підрозділів, що її забезпечують;
- оцінка достатності і ефективності контролю, встановленого у сфері комплаєнс.

Оцінка комплаєнс-ризиків проводиться шляхом тестування, під час якого аудитор вивчає ряд факторів, що впливають на рівень комплаєнс-ризиків, та документування проведеного аналізу у формі відповідей на запитання в розробленому службою внутрішнього аудиту тесті комплаєнс-ризиків (табл. 1).

Таблиця 1

Орієнтовні питання для тестування рівня комплаєнс-ризиків

Складові ризиків	Перелік питань
Регуляторний ризик	<ul style="list-style-type: none"> – кількість виявлених порушень за період; – розмір і частота штрафів з боку НБУ; – частота випадків несвоєчасності подання звітності; – рівень досконалості системи ідентифікації клієнта; – рівень розвиненості системи внутрішнього контролю; – обсяг судових справ за участю банку; – рівень ризику клієнта в аспекті відмивання коштів через банк; – криміногенна ситуація в регіоні тощо.
Репутаційний ризик	<ul style="list-style-type: none"> - частота черг у відділеннях викликаних неправильною організацією роботи персоналу; - професійний рівень персоналу; - кількість часу виділена для організації навчання персоналу; - рівень і частота помилок персоналу, що впливають на клієнта; - кількість скарг клієнтів на роботу персоналу; - кількість касових помилок та їх частота; - частота випадків перевищення повноважень відповідальним персоналом; - кількість збоїв системи; - рівень впровадження етичних норм та правил; - кількість публікацій у якості чорного піару тощо.

Так відповіді, на нашу думку, варто ранжувати за класом ризику як низький, середній та високий, надаючи визначеному класу по кожному питанню оцінку «1». Для визначення рівня ризику отриманні ранжовані значення сумуються за класами та розраховується значення ризику-комплаєнс за формулою:

Так відповіді, на нашу думку, варто ранжувати за класом ризику як низький, середній та високий, надаючи визначеному класу по кожному питанню оцінку «1». Для визначення рівня ризику отриманні ранжовані значення сумуються за класами та розраховується значення ризику-комплаєнс за формулою:

$$PK = 100 - \left(\frac{x_n}{n} \cdot 100 + \frac{x_c}{2 \cdot n} \cdot 100 \right), \quad (1)$$

де n – загальна кількість відповідей на питання щодо факторів ризик-комплаєнс;

x_n – кількість факторів ризик-комплаєнс з низьким класом ризику;

x_c – кількість факторів ризик-комплаєнс з середнім класом ризику.

Перевірка ефективності системи комплаєнс та діяльності підрозділів, що її забезпечують, полягає в:

- оцінці та наданні рекомендацій, спрямованих на удосконалення процесу комплаєнс щодо підтримання відповідних етичних принципів і цінностей банку, законодавчих вимог, надання інформації стосовно комплаєнс-ризиків та забезпечення ефективного управління ними;
- оцінці програм і заходів банку, пов'язаних з професійною етикою та дотриманням законодавчих та нормативних актів;
- оцінюванні сприяння діяльності системи комплаєнс реалізації стратегій і цілей банку.

При проведенні такої перевірки підрозділ внутрішнього аудиту перевіряє плани управління ризиками, звіти підрозділу комплаєнсу, щодо проведеної оцінки комплаєнс-ризиків, проведених тестів системи управління ними, розробки та вдосконалення внутрішньо-банкових стандартів, положень, норм професійної та корпоративної етики, розроблені рекомендації для менеджерів банку, щодо зменшення виявлених ризиків, звіти про впровадження наданих рекомендацій та звіти про проведене навчання та ознайомлення персоналу зі встановленими правилами.

Оцінка достатності і ефективності контролю, встановленого у сфері комплаєнс полягає в оцінці достатності і ефективності контролів у сфері комплаєнс та розробленні рекомендацій щодо її вдосконалення. При цьому внутрішні аудитори перевіряють наявність, достатність та актуальність внутрішніх документів, що регулюють діяльність системи комплаєнс: політику банку з дотримання законодавства та внутрішніх процедур, положення про службу комплаєнсу, посадові обов'язки керівника та членів комплаєнс-підрозділу чи працівників, на які покладаються функції такого підрозділу, документи, що регламентують взаємодію комплаєнс-підрозділу з іншими відділами банку, топ-менеджментом, схему документообігу, внутрішні стандарти щодо проведення оцінки комплаєнс-ризиків тощо.

Висновки. Оцінка внутрішніми аудиторами банку діяльності системи комплаєнс та відповідних підрозділів, як одна із функцій, що покладена на службу внутрішнього аудиту в банку, полягає в аналізі ефективності їхньої діяльності щодо управління ризиками втрати ділової репутації, збитків та штрафних санкцій внаслідок недотримання банком вимог законодавства, ринкових та внутрішньо-банкових стандартів, етичних норм.

При дослідженні діяльності системи комплаєнс підрозділ внутрішнього аудиту, керуючись Положенням про організацію внутрішнього аудиту в банках України, Міжнародними стандартами професійної практики внутрішнього аудиту, власними стандартами внутрішнього аудиту та іншими законодавчими та внутрішніми документами проводить:

- аудиторську оцінку комплаєнс-ризиків в банку;
- тестування системи комплаєнс та діяльності підрозділів, щодо ефективності реалізації покладених на них функцій;
- оцінювання заходів контролю, що проводяться в системі комплаєнсу на предмет їх достатності та ефективності.

Варто також відзначити, що проблема взаємодії служби внутрішнього аудиту банку та підрозділу, що реалізує роботу системи комплаєнсу в банку є недослідженою та потребує подальшого вивчення, а саме: розробки методики оцінки внутрішнім аудитором системи комплаєнсу банку, її документального забезпечення та оформлення, детального вивчення заходів, що здійснюються під час проведення оцінки, її аналізу та надання рекомендацій.

Література

1. Гончарова К. Г. Система комплаєнс як елемент економічної безпеки банку / К. Г. Гончарова // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 33 (366). – С. 27–36.
2. Калініченко Л. Л. Теоретичні аспекти функціонування комплаєнсу у вітчизняних банках / Л. Л. Калініченко // Науковий вісник ХДУ. Серія Економічні науки. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 4. – С. 242–245.
3. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : схвалено постановою Правління Національного банку України від 28.03.2007 року № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45211>.
4. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту [Електронний ресурс] / Інститут внутрішніх аудиторів. – 2013. – Режим доступу : <https://na.theiia.org/standards-guidance/Public%20Documents/IPPF%202013%20Ukrainian.pdf>.
5. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України : затв. постановою Правління Національного банку України від 10.05.2016 року № 311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16>.
6. Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України : затв. постановою Правління Національного банку України від 29.12.2014 року № 867 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14>.
7. Хуторна М. Е. Організація ефективної системи комплаєнс-контролю в банку / М. Е. Хуторна, В. В. Гелеверя // Фінансовий простір. – 2015. – № 2 (18). – С. 113–119.

Надійшла 19.05.2017; рецензент: д. е. н. Войнаренко М. П.